

Strafblad 2017(6) 86 Overwegingen bij de verlenging van de tbs-maatregel

14-12-2017

Auteur(s): Spaendonck, mr. R.W. van

De discussie die ontstond na de dood van Anne Faber illustreert dat het opleggen van de tbs-maatregel een moeilijke beslissing is, temeer als verdachten weigeren mee te werken aan gedragskundig onderzoek. Eenmaal opgelegd stelt de tbs-maatregel de rechter nog steeds voor uitdagingen. De rechter moet immers periodiek bepalen of de tbs-maatregel verlengd of beëindigd wordt. De vraag hoe zij tot die beslissing komen, probeer ik in mijn promotieonderzoek te beantwoorden.

1. Inleiding¹

Wanneer de tbs-maatregel is aangevangen, duurt de maatregel in principe twee jaar. Tegen het einde van deze periode kan de officier van justitie een verlenging van de tbs-maatregel van één of twee jaar vorderen bij de rechtbank. De rechtbank toetst dan of de tbs-gestelde een dusdanig veiligheidsrisico vormt dat verlenging van de tbs-maatregel noodzakelijk is, en bepaalt of de maatregel met één of twee jaar verlengd wordt. Hierbij proberen de rechters een beeld te krijgen van wat er in de tbs-gestelde omgaat om te bepalen of verdere behandeling of resocialisatie in het kader van de tbs-maatregel noodzakelijk is. Bij deze beoordeling worden zij geholpen door adviezen van de kliniek, reclassering en/of onafhankelijke gedragsdeskundigen.

In mijn promotieonderzoek² draai ik het perspectief om en richt ik mijn blik op de rechters. Wat gaat er eigenlijk in hen om bij het maken van deze verlengingsbeslissing? Welke informatie vinden zij belangrijk voor het beoordelen van het recidiverisico? Hoe interpreteren zij als juristen de informatie die zij van gedragsdeskundigen krijgen? Zijn er nog andere argumenten naast het recidiverisico van belang? En hoe wegen zij uiteindelijk de belangen van de maatschappij en de belangen van de tbs-gestelde tegen elkaar af?

2. Het focal-concernsperspectief

Om deze vragen te beantwoorden, gebruik ik de literatuur over het opleggen van straffen als aanknopingspunt. Een veelgebruikte benadering om de overwegingen van rechters in kaart te brengen is het focal-concernsperspectief van Steffensmeier, Kramer en Ulmer.³ Deze sociaal-wetenschappers onderzochten de invloed van straftoemtingsrichtlijnen op de hoogte van gevangenisstraffen in Amerika. Zij stelden dat bij het opleggen een gevangenisstraf drie typen overwegingen of 'focal concerns' een rol spelen: (i) het beschermen van de gemeenschap tegen de dader, (ii) het verwijt dat aan de dader gemaakt kan worden en (iii) de praktische consequenties van een sanctie. Hierbij kan gedacht worden aan de consequenties van een sanctie voor de professionele verhouding tussen procesdeelnemers, de tenuitvoerleggingspraktijk of de familie van de dader.

Bij het beoordelen en afwegen van deze focal concerns hebben rechters slechts beperkte informatie, tijd en middelen beschikbaar. Daardoor blijft er altijd ruimte voor onzekerheid en twijfel. Om hiermee om te gaan, vallen rechters terug op hun ervaringen met vergelijkbare gevallen, stereotypen en vooroordelen. Deze ervaringsregels worden niet alleen gevoed door de persoonlijke ervaringen van de rechter, maar ook de gang van zaken op de rechtbank of door maatschappelijke opvattingen. De ervaringsregels die hierdoor ontstaan, gebruiken rechters om de focal concerns te beoordelen.

Wie straftoemeting op deze manier probeert te begrijpen, komt al snel tot de conclusie dat het focal-concernsperspectief niet veel houvast biedt. De verschillende categorieën zijn vrij ruim gedefinieerd en overlappen elkaar. Speelt de justitiële voorgeschiedenis bijvoorbeeld een rol bij het beoordelen van het verwijt dat de dader kan worden gemaakt of bij het beschermen van de samenleving? Door het gebrek aan duidelijke categorieën, variabelen en hypothesen zie ik het denken in focal concerns niet als een theorie in de traditionele zin. Wel biedt het de mogelijkheid om relevante aspecten van rechterlijke besluitvorming te ordenen.

Het focal-concernsperspectief biedt dus richting aan het denken over rechterlijke besluitvorming, maar laat ruimte voor een eigen interpretatie en toepassing gericht op het onderzoeksobject. Dat maakt het focal-concernsperspectief een aantrekkelijk vertrekpunt voor mijn onderzoek. Daarnaast heeft het focal-concernsperspectief als voordeel dat zij ook relatief eenvoudig gecombineerd kan worden met andere perspectieven, inzichten of theorieën. In mijn proefschrift zal ik daar meer aandacht aan besteden, maar in deze bijdrage beperk ik mij tot de kern van het focal-concernsperspectief.

3. Toepassing op de verlenging van de tbs-maatregel

De meeste onderzoeken gebruiken het focal-concernsperspectief om in kaart te brengen welke factoren meespelen in de besluitvorming van Amerikaanse rechters bij het opleggen van een gevangenisstraf. De afgelopen jaren zijn er verschillende pogingen gedaan om het toepassingsbereik van het focal-concernsperspectief uit te breiden naar andere sancties, beslissers en jurisdicties.⁴ Mijn onderzoek past in deze trend door de vertaalslag te maken naar de verlenging van de tbs-maatregel. Gelet op de bijzondere kenmerken van de verlengingsbeslissing is mijn verwachting dat de besluitvorming van de rechter bij het maken van deze beslissing op sommige punten afwijkt van de reguliere straftoemeting. Ik kom dus tot een eigen interpretatie van de focal concerns.

3.1 Het beschermen van de gemeenschap

Wanneer ik denk aan de overwegingen die een rol spelen bij de verlenging van de tbs-maatregel, kom ik al snel uit bij de focal concern die draait om het beschermen van de maatschappij. Immers, in Nederland wordt een onderscheid tussen straffen en maatregelen gemaakt, waarbij maatregelen primair bedoeld zijn om de maatschappij te beschermen. Rechters mogen de tbs-maatregel alleen verlengen als er een

stoomnis is geconstateerd en de veiligheid van anderen, dan wel de algemene veiligheid van personen verlenging vereist (art. 38e Sr). Zij zullen dus een oordeel moeten vormen over het gevaar dat de tbs-gestelde nog vormt, maar zij beschikken niet over een glazen bol waarin te zien is of iemand daadwerkelijk weer de fout in gaat zonder toezicht. Om het risico in te schatten, kunnen rechters dus gebruikmaken van de informatie die gedragsdeskundigen werkzaam bij klinieken, bij de reclassering of als pro Justitia-rapporteur aanleveren. Over de wijze waarop rechters en gedragsdeskundigen met elkaar communiceren en elkaar beïnvloeden is het nodige geschreven. In mijn onderzoek wil ik deze literatuur nadrukkelijker verbinden met het focal-concerns perspectief.

3.2 De verwijtbaarheid van de dader

Het onderscheid tussen straffen en maatregelen geeft een andere dynamiek aan de focal concern die ziet op het verwijt dat aan de dader gemaakt kan worden ten aanzien van het strafbare feit. Deze focal concern bouwt namelijk voort op het vergeldingskarakter van straffen. Uit de Nederlandse systematiek van straffen en maatregelen vloeit voort dat maatregelen in principe niet bedoeld zijn als een vorm van vergelding. Om die reden zou de duur van de tbs-maatregel niet afhankelijk moeten zijn van het strafrechtelijk verwijt dat aan de dader gemaakt kan worden, maar van de noodzaak om de maatschappij te beschermen.⁵ Wie deze redenering volgt, komt tot de conclusie dat de focal concerns met overwegingen ten aanzien van de verwijtbaarheid van de dader geen rol zouden moeten spelen bij de verlenging van de tbs-maatregel.

Het Nederlandse systeem hanteert de systematiek van straffen en maatregelen alleen niet helemaal consequent. De ernst van het feit is namelijk wel bepalend als het gaat om de maximale duur van de maatregel. De tbs-maatregel is gemaximeerd tot vier jaar wanneer deze is opgelegd voor relatief lichte delicten, zoals oplichting, bedreiging of het bezit van kinderporno (art. 38e lid 1 Sr). Daarnaast is de ernst van het delict, naast het actuele recidiverisico en de aard van de stoomnis, van belang voor de beoordeling van de proportionaliteit en subsidiariteit van de verlenging van de tbs-maatregel.⁶ Dit zou bijvoorbeeld kunnen betekenen dat de duur van een de tbs-maatregel die opgelegd is na een bedreiging met een mes anders (wellicht kritischer?) bekeken wordt dan een maatregel die is opgelegd na een aantal zeer gewelddadige moorden. Dit suggereert dat er toch een rol is weggelegd voor de focal concern die ziet op het verwijt dat de dader gemaakt kan worden, maar hoe werkt dit in de praktijk?

3.3 Praktische consequenties

De focal concern waaronder praktische consequenties van de sanctie worden verzameld, is een restcategorie voor overwegingen die niet direct op de verwijtbaarheid of het beschermen van de samenleving zien. Deze overwegingen houden verband met organisatorische zaken of de maatschappelijke context waarmee rechters rekening houden. Bij de verlenging van de tbs-maatregel zijn tal van overwegingen te bedenken die in deze categorie kunnen vallen. In mijn onderzoek besteed ik in het bijzonder aandacht aan de taakopvatting en het instrumentarium van de verlengingsrechter.

Wat betreft de taakopvatting van de rechter geldt dat het Nederlandse sanctiebestel geen echte executierechter kent.⁷ Niet de rechter, maar het Openbaar Ministerie en het ministerie van Justitie en Veiligheid zijn belast met de tenuitvoerlegging van de sanctie. Bij de verlenging van de tbs-maatregel kruipen rechters in een ongebruikelijke rol, omdat zij een beslissing moeten nemen die niet los kan worden gezien van de tenuitvoerlegging. Als de behandeling of resocialisatie stagneert, betekent dat meestal ook dat het recidivegevaar niet terugloopt. Op den duur komen hierdoor de proportionaliteit en subsidiariteit van de tbs-maatregel in het geding.⁸ Desalniettemin wordt in de jurisprudentie vastgehouden aan de lijn dat de verlengingsrechter zich van een oordeel over de behandeling of het resocialisatietraject moet onthouden.⁹ Alleen bij 'hoge uitzondering' en 'zijdelings' zullen rechters zich inlaten met vragen die de tenuitvoerlegging van de tbs-maatregel betreffen.¹⁰ Dit vormt een praktische beperking waarmee de rechter bij de beoordeling van de verlengingsbeslissing rekening dient te houden.

Het risico van deze terughoudendheid is dat de verlengingsrechters tot een soort stempelmachine verworden. De rechterlijke toets is een belangrijke waarborg dat de duur van de tbs-maatregel ten behoeve van de maatschappelijke veiligheid in redelijke verhouding staat tot de inbreuk die op de rechten van de individuele tbs-gestelde wordt gemaakt. De verlengingsrechter is om die reden wel de 'ultieme grensbewaker' van de tbs genoemd.¹¹ Deze rol vraagt in sommige situaties wellicht omeen extra kritische opstelling ten aanzien van de informatie die klinieken, reclassering en andere deskundigen aanleveren. De afgelopen jaren zijn er signalen dat rechters zich hierin wat actiever zijn gaan opstellen.¹²

Maar zelfs als rechters zich genoodzaakt zien tot een actieve opstelling, lopen zij tegen de praktische beperking aan dat hun instrumentarium beperkt is. Rechters kunnen beslissen om de maatregel te beëindigen, te verlengen met één of twee jaar of de modaliteit van de tenuitvoerlegging (verpleging versus de voorwaardelijke variant) aan te passen. Daarnaast kunnen rechters in overwegingen ten overvloede de kliniek of reclassering bijvoorbeeld aansporen een volgende stap te zetten.¹³ Of hier daadwerkelijk iets mee gebeurt, is natuurlijk de vraag. Rechters zullen ook rekening moeten houden met de consequenties van hun beslissing voor andere instanties die zich bezighouden met de tenuitvoerlegging van de tbs-maatregel. De beslissing van de rechter kan het contact tussen de tbs-gestelde en de kliniek positief én negatief beïnvloeden. Aan een verlenging met één jaar in plaats van twee jaar kan de tbs-gestelde bijvoorbeeld de verwachting ontnemen dat de eindstreep in zicht is. Dit kan motiverend werken maar ook tot teleurstelling leiden als de tbs-maatregel in het jaar daarop nogmaals wordt verlengd. Deze teleurstelling kan vervolgens weer in de weg staan aan de behandeling of resocialisatie.

4. Tot slot

Over het algemeen lijken de overwegingen van rechters bij de verlenging van de tbs-maatregel goed te vatten binnen het focal-concerns perspectief. De overwegingen ten aanzien van het recidivegevaar lijken goed te scharen onder de focal concern die gaat over het beschermen van de maatschappij. De focal concern die ziet op het verwijt dat aan de dader kan worden gemaakt, vormt waarschijnlijk de grootste uitdaging. Tot slot zijn er meer overwegingen die onder de focal concern over de praktische uitdagingen en consequenties kunnen worden gebracht dan ik in dit artikel genoemd heb (of waar ik überhaupt nog niet aan gedacht heb). Ik verheug mij er daarom op om na deze

theoretische exercitie de rechtspraak te gaan verkennen. Door onderzoek naar de dossiers van tbs-gestelden, observaties van verlengingszittingen en interviews met onder andere rechters hoop ik meer zicht te krijgen op de besluitvorming van de verlengingsrechter.

Mr. R.W. van Spaendonck

is als promovenda verbonden aan het Montaigne Centrum voor Rechtspleging en Conflictoplossing (Universiteit Utrecht). Haar onderzoek gaat over de rechterlijke overwegingen bij de verlenging van de tbs-maatregel.

VOETNOTEN

- 1) Dit artikel is een bewerking van R.W. van Spaendonck, 'Op zoek naar de "focal concerns" van rechters bij de verlenging van de tbs-maatregel', in: P. van Berlo et al. (red.), *Over de grenzen van de discipline. Interactions between and within criminal law and criminology* (Meijers-reeks nr. 281), Den Haag: Boomjuridisch 2017, p. 187-203.
- 2) Werktitel 'Gevangen tussen veiligheid en behandeling. De verlenging van de tbs-maatregel', promotoren: prof. mr. Miranda Boone en prof. mr. François Kristen.
- 3) D.J. Steffensmeier, J.T. Ulmer & J.H. Kramer, 'Interaction of race, gender, and age in criminal sentencing. The punishment cost of being young, black, and male', *Criminology* 1998, p. 763-798; J.H. Kramer & J.T. Ulmer, *Sentencing guidelines. Lessons from Pennsylvania*, Boulder: Lynne Rienner Publishers 2009, p. 1-12.
- 4) Bijv. R.R. Gaine, S. Steen & R.L. Engen, 'Exercising options. An assessment of the use of alternative sanctions for drug offenders', *Justice Quarterly* 2005, p. 488-520. Voor Nederland, zie S. van Wingerden, *Sentencing in the Netherlands. Taking risk-related offender characteristics into account*, Den Haag: Eleven International Publishing 2014.
- 5) D. van der Landen, *Strafen maatregel*, Arnhem: Gouda Quint 1992; T. Kooijmans, *Op maat geregeld? Een onderzoek naar de grondslag en de normering van de strafrechtelijke maatregel*, Deventer: Kluwer 2002.
- 6) Hof Arnhem-Leeuwarden 14 november 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:8910; Hof Arnhem-Leeuwarden 13 februari 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:1650.
- 7) F.W. Bleichrodt & P.C. Vegter, *Sanctierecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2016, p. 79-84.
- 8) D.W. Oppedijk, 'Geen behandeling gehad en toch resocialisatie', *Proces* 2016, afl. 6, p. 71-79.
- 9) Zie Hof Arnhem-Leeuwarden 14 april 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:6635.
- 10) Hof Arnhem 28 februari 2005, ECLI:NL:GHARN:2005:AV3034.
- 11) Y.A.J.M. van Kuijk, 'Gedragskundige en rechterlijke grenzen aan de tbs', *Trema* 2012, p. 49.
- 12) M.J.F. van der Wolf, 'Meer rechterlijke invloed op de tbs-behandeling', *DD* 2016, p. 657-678.
- 13) P.A.M. Mevis, 'Jurisprudentie van de Penitentiaire Kamer van het Gerechtshof Arnhem inzake verlenging TBS', *DD* 2004, p. 857-888; Van der Wolf, *a.w.*

Copyright 2018 - Sdu - Alle rechten voorbehouden.